

Khikhera na khilōbii thumu

Thumu yuusɔ	Paaji
1. Nɔ kpaɔ sor gi, su dorake sobɔr gi	3
2. Dureeke theni Thāgbaa sebera Ulfe Tuna	5
3. Kɔereeke theni Thāgbaa sebera ke hanɔ Ulfe Phaara	9
4. Kho caar duduke hɔni Sida khoo	13
5. Uruti na Naomi thumu	15
6. Anetu so ji thumu	22
7. Khilõbuu, na khilõbu haane: Mɔ gidomɔ thɔmaake teleneni tibil tomɔ nuɔn a dona dakha taa huɛ	27

Ure kherani: Ian Flanders

Ure fieni: Pasteur Kambou Matthieu

Ure kherani na maasin: Pasteur Dibloni B. Daniel

① Nɔ kpaasor gi, su dorake sobor gi

1. SIDA khoo

Thiẽ guke n kant a dona dakha sobor di du wo dura khikhera na khilōbii n hale bɔɔ fev. Gɔdoni gure puuroni dɔɔn mɔ tu jɔjɔɔ kona agbo khera n khini, si ga do awi tĩ bɔɔ dona ga. Di tu ca welela n khiireni thale, wi-n faare awi bisāsɔ, awi khersɔ agbo awi kosɔ. Ke tu bir dura khooke doni “kpɔkpɔ khoo” na khele kɔtũ, na kho jɔjɔɔ hale wooke n fɔɔni tibila. Di wo mɔ tibila n urnani lãw awi ha na ka kɔursɔ hani gi-n dor nɔɔ di tu jɔjɔɔ na-n khiir. Di pipu bɔɔraake, ke tu bir dɔɔ gi thune jor ka, du the mɔ Sida khoo lerni jɔɔ.

Di kho mana caakera n kuere thiẽ na sobor, di wire gi fununake dɔɔn: Tu bollaake hanani cɔkaar gi. Di a funa 2005 yierra bisanaake wi therni awi nɔ ke khoole doni nɔɔ di wi ‘lee awi tibil biel agbo yenyɔ fev daan, bisana mɔlyɔ yɔɔr yenyɔ agbo yɔɔr yēther. Di afi kpalma welela fevlara nɔ a na hun wi thɔɔre khilōbii mulunyɔ maadɔ agbo maadɔ na dakuru ke hani tu bir dɔɔ.

Thĩ kpalu gi waa na sobor.

2. Gureeke SIDA khooda n cvvni

Gureeke Sida khooda n cvvni jɔre ka, dirake tu jɔjɔɔke n huneni asi sebesɔ dorore so jidara ga thumuraakera.

a) A khooda fu fu gi-n khor.

Tibilike hanani ɔɔ tibil bunɔ, ɔɔ tu dora gi-n heluule na sobor. Bɔ caale yilōbi bɔɔ gi ntee tu do para waa v̄v̄ di ga-n helnaa haara khorr. Di wire dakha doni khikhera na khilōbii nwe ikhasɔ n banone du do gi tor awi gbobi na deenɔ.

---

b) Khoora n 'laare buɔ

Sɪ sɪ tha cacara ɓo thī ɓɔrɛra. Khikhera na khilōbii n har buɔra thoma na-n yɪ bā. Mō dɔ nɔɔ gidomɪ wɪ kuɛrɛ awɪ mūsū fɛw wɪ puno wɪ cuuna thu. Dɪ dakha dɪkhāa ɓɔɔ khīdi thīe billo wa-n 'lerɔ thīa'. Dɪ thuke wɪ hananɪnake a na kuɪl sɪ fāga buɔ na hale dɪ wa puno a na dorɔ thoma ga.

Dɪ ɓɔ caalera n tɔr nɪwe kpu wo a dɛɛnɔ. Mō dɔntɪ war buɔ na mō gɪ dontɪ wɪ teenane wa-n do thoma, dɪ khilōbii billo du fɛrɛ wɪ dɪ wɪ khu awɪ dur gidomɪ war na hala'. Dɪ gelela n dor nɔɔ dɪ wa-n puno na 'le thīeke teanantɪ wɪ 'la'. Dɪ do waa buɔra thune a kpala war. Dɪ gɪrɛ kpaanentɪ mō war na hanɪla' awɪ jɪ khoɔ wa-n puno na hun awɪbara ga. Du do fāga pɪ wer, wa-n mar na do thoma ga. Dɪ dabɔɔle, gukera buɔra dɔntɪ a dii war gɪ thune puuro a dɛɛnɔ.

Dɪ ɓɔ na ɔɔ nɪwesɔɔke gɪ-n unantɪ ɓɔɔraake n kpaanentɪ n khe khikherara na khilōbiiɛ ka, gidomɪ cɔdaar kuun na hala'. Nɪwe kōfɪ tɛlene wɪ waa vūv.

c) Gaare wɪ-n yɪnɪ.

Gidomɪ kuun na hale na punoni a na bul wa'. Gɪ-n khe khikheraraale na khilōbiiɛ. Mō tibɪla n cuuna wɪntɪ gɪrɛ n daan warnɪ, khikhera na khilōbiiɛlɛra puure telɛ wer du the tibɪlalaake na hanantɪ kpɪɛr buɔa', ke n fuɔntɪ tibɪlaale a khumɪnɔ na fāga a cuuna gɪrɛ n dāa warnɪ.

Thī nunane khikheraake dɔntɪ khe phɔɔ, agɪbo khilōbiiɛke dɔntɪ kheminɔ wele thale punone a faa dɪbara ɓɔdɛl cuɛrɛra, gɪ do nɔɔ wa-n hunna awɪ ɓɪsāɔ na awɪ omisɔ, agɪborake awɪ ōkherɔ. Dabola punone wo a faa dɪbara dɪ yosɔ kpa wɪ, a na dona thoma agɪbo wo tibɪlaake kuɛr doromɪ punone a ful wɪ sa ulfena wɪ aa: Ado wɪ kpa nar awɪ cuɔ na ɓɔrɛ agɪbo a kpa wɪ a jalna dɪ kōtuna. Tibɪla wɛɛke wɪ phiirni wɪ dur wɪ puure. Dɪ lāu dɔ thomaake wɪ-n cuunɪ.

3. Mō sa puno a na nōona nwe caakera?

Si nunane k̄er mō gi doni thī kpalu na sobor ke tu caarsōlera n caanani ke teanani si bulo wi.

Bōsōoke kani khirro asi caa jōfura, wī-n k̄pākpaanōne t̄bulaake doni cōka biēdara di wa hun khikhera na khilōbiile hanle cōrō. Di dabōole khilōbii haan cōna kōo hale n buloni khilōbii ado o cōdara na hana punone a na huna wa'. Di a dana nīkerake gaa cōsō wo hale, si tuur na-n hale bōsōo wī bulnō ga', du the mōke khilōbii na khikhera thumi jō di wa-n per.

Cō kana aḡibo khilōbii haan cōna na puno na nōona Sida khoō ka. Di gi dor nōo khikher jōjō na khilōbii na-n yi kharre gado k̄pākpalana ga. Ḡidoni wa-n yi t̄bulaake na bulo wina' di ger dō nōo du fere wī di wa-n yāal the paar awi n̄wersōra ke n tō wini pe bōdel cūv thōmana na ḡi khaarkhaar cōura mōke si kōo ȳeni yū.

Sida khoō dor khoōke hanke nī gure asti thīthun, si si hanane ha pere di Thāgbaa sebe hanane tu ji thumur da-n mu si. Di mō sa loni balanyo thumi yvura, Thāgbaa sebera sa lō a na hun gure mian gaa billo.

=====

② Dureeke theni Thāgbaa sebera

Ufe Tuna

Si jure diphā di Khikhera na khilōbii n gaare ga do, ḡidoni awi t̄bil 'leerore ger gi d̄bara ga, si wī-n gaare ḡidoni bō puurō wī ha ke na buōnōna'. Di Thāgbaa sebe mure gaa thumu.

A fona thi ti bōo a dana k̄er, Khikhera na khilōbii n hale. Di gi nunane di thīe guke doni sobor na nō kpaadaa ke t̄bil na punoni na golonoa'. Si bōo fev Thāgbaa sebe n mie si di Thāgba jure thīēlera kuru fev. Di ga do aa ji gure a na cūvni waa t̄bil cōsōraalera gaaga. Di ger dō nōo

cacara sa kpiernane gureeke Ulfe Tū n soni gaa billo. Si balanyo ka paaraake n kpaaneni liir sa hun gure Ulfe Phaa n dur suni ga billo.

1. Thāgbaa nau

Sa hune ka paarsō Thāgbaa sebera ke doni Dətəronom sebe. Liir Kōtin bir a mu o jofu wo a bir dakha a ‘laa o ulfeso ljurayella. Obooke Thāgbaa too gbebuni pi wi lo Ulfe dura.

“Ani Thāgba dor Thāgbaake doni Khorrdaa na Kōtī kōtinasa, a dona Thāgba Kōtin, punodaar gi, aa ha tutugo paara’, ke na hanani dudu huna’. Di tibil na fulu na thēa’. A-n kule kul telē khilōbii na khikherara, di a-n ninane o nav werra da-n hana wi dikō na kēkena.”
(Dət 10:17-18)

Kter ka paaraake n nina ser di Thāgba n kpiernane khikhera na khilōbiida, di a thune o nav werra. Di Kōtin thethe jure di nteele ‘leere o ko agibo o thuso.

Di o thethee jure kiru di khikhera na khilōbiilera nuwe kōtuna wi ha. Du teena tibil n hanale a bulo wi, a birō so war dakha: “mi ha kha na fere... Mi na fer”.

Sobor kher n deene o kpter kuunna. Di mena dakha bisana n kpierna awi thi. Kōtin nunani ka paaraake di un hanane punone, a telena dakha a hinō nav, ger do noo di cā a so khilōbiira aa tibil haaleeke wa kpiernani wa-n khuro. Nyēe punone khiir tibi la ferera, si mer Kōtin wer, mi dor ha pe dēe paar. Di mi-n kpierna fer.

2. Ful ‘laare mō sa-n urni kha na Thāgba.

Si-n ‘laare ‘lar khikherara na khilōbiira, wi deene awi ha pe Kōtuna a jena di or dibara hanana punone a na bul wi.

Thīe na hale thura, a b̄or a j̄o m̄ō fa-n urnu kha na Thāgba ga. A na jena dakha d̄i Thāgbaake tentu thu a ha kha na sere, a khunə si. A telene dakha si hananaa ha pere si deenaa ha pere a je d̄i Thāgba n bulle khikhera na khilōbii fev d̄i wa punone na ȳi the paar awi n̄wera.

3. Fāgadaraa thō

D̄et̄aron̄om sebera si ȳiere liir d̄i Thāgbara l̄jurayeldara a-n muna. D̄i wera a pe ȳe kuulo ɔ thōmana. D̄i tibulaalera teenane wa-n kea khikherara na khilōbiir̄o. W̄i teenane dakha wa-n bulo w̄i.

“Ḡi do sv̄on tibil wo tibiləke n kileni gōgolō kuluv, ḡi do n̄ɔɔ a būburō kpakpal, agibo khikheru na khilōbuu.”
(D̄et̄ 27:19)

K̄ier ka paraake si-n ȳiere d̄i dakha Kōtun jure d̄i khikhera na khilōbii ha b̄o j̄oj̄ura n̄wera, tibulaake na hanani k̄pier bua’, punone na pier w̄i awi hu hanana, aḡiborake a na gba w̄i na cv̄una m̄ō n daan warni. Thīe guke d̄oni sob̄or thumu, ke t̄ibila punone hana k̄pier k̄palu, d̄i w̄i phiro tibili b̄o gaara na ɔ ȳɔra si na cv̄una w̄i ḡire w̄i perni haar.

D̄i gaa th̄i caakera d̄o n̄ɔɔ du th̄o Kōtun da-n k̄pākpaan caarra fev, aa wa-n kea khikherara na khilōbiir̄o b̄oɔɔɔ ḡi the j̄ofuraake Thāgba perni. As̄i ȳe kuuldara teenane wa-n gbaru yuv a pier̄e wire n kileni kul gōgolō awi billo. Na m̄ō w̄i-n f̄u w̄ini ur̄o na m̄ō w̄i-n huul warni. D̄i ado w̄ireeke n t̄onani khilōbii na khikhera awi hu hana ḡi. Kōtun sor: “Sv̄on n ‘le tibil wo tibiləke hanani cv̄u pa caarle”.

D̄i fāgadara teenane w̄i kulna tu caars̄ɔl̄era. D̄i adorake kuun puu caars̄ɔkera t̄ibila na puno w̄i na kulna ga. Si Thāgba wer tibil na puno na ca, na k̄pāase ɔ kula ga.

4. Thōmaake sere fev hanani na do.

D̄i wo D̄et̄aron̄om sebera bire a baan th̄i k̄pu wo ke d̄oni.

“Fa-n kul gōgolō kuleeke dōni ga kvere kpakpal agibo khilōbuā’. Dī dakha fa puno na gba awi kēkē gi do dabva’. Nī jena dī nī kōō dor kpakpala Ejipiti. Sī Thāgba Kōtī kōō taa nī gelela. Ger dō nōō dī hani jōfv aa: Na-n cve omē. Ado fi kha jō lōō pī sa jirō dī fi diinane jvre a faa gi do khikhervv na khilōbuuda agibo gi do kpalkpaalida. Gi do nōō Thāgba afi Kōtin n bōna thīe fevuke fa cvvni. Dī ado fa khō divē be, fa-n yī fi khvnenā gire hani, jōjōlō biirā ga. Sī se gar gi do kpakpala na khikhera na khilōbiida. Dī ado fi yee divē thir be, fa-n yī fi birā kera a ‘lō gire sena’. Sī serō gi do kpakpalaada na khikhera na khilōbiida. Nī jena gi dī neree dakha dea nī kōō do Ejipiti dura, ger dō nōō dī ma-n so nar na-n cve thake.”(Detaronom 24:17-22)

“Yena yēther wo yena yēthera fa-n tire biel yvōr afi thībisōora dī mē gba gi fa-n tine Levisō na kpakpala na khilōbii na khikhera gi do nōō wī hana dikor wī ko wa-n hī kāke fi hani.”(Detaronom 26:12)

Ka paaraake, Thāgba bire gba thō ikha da-n ha ljurayeldara. Ga do mō wa keeni khikherara dībara na khilōbiira ga. Sī wī dō buō sī na bulo wī awi thī bōra. Dī gi dor thī kōtī dī na jī dī thōmaalera tībula fev gi telē, sī cacara wīre wōrōna wīnt gi. Bil biel ant le thī na teena gi gba feva’. Gi teenane gi hana le a na bulo khikhera na khilōbii gi puno ga-n bul wī. Balanyō paar ger dōon biel yvōrdaa billo. Gire tībula fev bielbiel n ‘leni bil biel (biel yvōr) teenane gi tōō a na bulo wī awi yī hana n bōr mō gi teenant.

Thale sī yīe mō Thāgbaa nav n munt khikheradara na khilōbii du the oō jōfuraake a hani ljurayeldara.

Thāgbaa jōfvuke a hani Mvji n nena sī mō Thāgba n kpiernant bōdara na wīre wī-n gaarni. Gī-n nuna se Thāgbaa yaal serera dī sa kpierna wīre fevuke hant nīwera. Thāgba n ha ser file sa-n phela oō nav. Mō sī dont tu ye na mō sī dont tībulaake kpant a ha pa biel. Sī teenane sī

hanana bō fuvr na ha bulole, a na tinene kha fāgaake si hanani gi do nōō si puno si bul wireeke gi-n bōrni.

Mō sa purnani sapitruke sa faa ner na kpiet nōōke: Ga do Thāgba na-n therna tiblaa bō gaaraa ga. Si bō fu Thāgba a do a-n kpiernane tibla fev.

Si bōō fev a-n ni sar asi thō da-n we ser di sa ‘loro oō nekake dōni nau na fil telē gi do nōō sa-n kpierna wireeke n caanani ga nwe caale.

=====

③ Kpiereeke theni Thāgbaa sebera ke hani Ulfē Phaara.

Caca sapitrua, si kōō yiere di khikhera na khilōbii nō n deenōne bōō fev ke tu bir dura. Di gele ther kho mananenaake dōni Sida. Na dakha dakpara thōmanaake n cōent di ikhasōra. Di dōōraake tibil ca welela dōni khikhera na khilōbii bōōra wī ha. Di nwe caalera thune puuro ka. Si ntee toosō na-n puno na hun wa’ gidoni gre n bōra wini jōre ka.

Di gaa billo sa bor, si na ga yire Thāgbaa sebera thī kpal caaraakera gidoni Thāgbaa sebe n mure gaada.

Sapitru yenyōra si yiere a juna kuru di jōfuvke Thāgba kōō hani Mujj jōfuvlera yāale a kee khikherara na khilōbiira. Si nenēke sa hune Ulfē Phaara. Si hune gre a-n dur sint asi thumu yuvraake si hanani.

1. Eguljusoō thō

Si yāale cacara, si jaani kpiere na ka pa bielike hani Jaku sebera sapitru 1 verse 27ra.

Jaki sor aa:

“Thāgba fūr buɔke na hanani di paar Thāgba Thuree yera ga duɔn khilōbi hune na khikhera awi bɔ gaara, fi funa dakha dibara fa bise na thuke thī bisə”.

Ado mō ka paake yaalni a so gi. Kiru duɔn Thāgba bisaani thō duɔn khikhera na khilōbi hune.

Sɪ gba astbara gi ho ser haanle Jaki sɛbe khere bɔɔle. Dabɔɔle, Eglɪjɪsɔɔke Jaki n munani duɔn: Ha pedaraake n canani awi ha pe Jeju Kirisitira sɪ wa hana yaale wɪ bulo wireeke gi-n nuna’. Su doraake tibil ikha haleeke awi thīthun gi-n nuni.

Thumu yu biel wo duɔn:

Ha perɛeke na hanani thī cɔvra ha pe khire gi.

2. Ha perɛeke hanani thī cɔvre

Sɪ kpɪerna gure Jaki soni:

“Ī omisɔ, anyee bɔ ca ga taa tibil da so nayi mi hanane ha pere, sɪ gi do thī cɔvre na hala.” (Jaki 2: 14)

Dureeke sa tini ka paaraake ga khura. Di wireeke n sɔni uni har Jejura teenane wɪ nena awi ha pe. Gi the mō wɪ-n bulni wire thīe n bɔrni ke diɔ warni. Sɪ mure gaada a thana di khikhera jɔjɔ na khilōbi jɔjɔ har niwera. Di Eglɪjɪsɔ teenane wɪ gba kpɪere a hune mō wa bul wuni. Sɪ ga do waa, nɔ mure gi dibara ga. Sɪ wɪ dɔ thī cɔvre na-n thɔɔ wɪ tɪbila na-n yɛ, gi khō dakha ga-n per bɔɔ fev.

Sa-n kpɪer waa aa: Khikhera na khilōbii thumura awi cɔdara na fāgadara teana wa-n bulo wɪ dibara ga sɪ mōke sa hun wuni, sɪ je gi do sere fevu thō gi. Di sɪ teenane sere na-n dɔɔ thɔma. Gureeke sɪ hanani, sɪ pe gi pa biel, gi do nɔɔ sɪ puno sa-n bulnɔ wɪ.

Dɪ m̄s sa fɔni si si ‘laa tuur thumuraake si teenane si hanana kpesere joo na yaale dakha, si we tɪbɪlaake n buloni gaa bil wɪ bul.

3. Anyerake dɔn cacac thōmaake Eglɪjɔ na cɔvni?

Wɪ teenane bɔɔ fɛv, wa-n ‘lɔɔɔ nyē a na bulo khikhera na khilōbiike hanle awɪ kalyɔɔ. Wɪ teenane wa-n bulo khikhera khilōbiike hanɪ awɪ bɔnnɔ dɪbara yaa, agɪbo wire dɔni ha pɛdara dɪbara. Agɪbo wo khikhera fɛvuke hanɪ thuraake wɪ teena wa-n bulo. Si wa-n therna awɪ ha pɛ thuma?

Yɛ kɛ bulle bɔɔ:

Ka paartke hanɪ Galastɔdaraa sebera, thōthō Pol so:

“Mē gi nenē bɔɔke si yini hve, sa-n cve tɪbɪla fɛv bɔɔ, si cacaca wire dɔni ha pɛdara.” (Galast 6:10)

Verseeke n so sare aa: Si teenane si bulo ha pɛdaraake thē n bɔrni kɛ dɔni astɪ eglɪjɔdara. Balanyɔdaa, ado hve na hale si bul dɪphā wireeke sa hanani kha eglɪjɪ biella.

Si astɪ huinke teanani sa-n hune wɪ na teena gi hana dudu huna’.

a) Thāgbaa cɔ too

Ulfɛ Phaa n hune Eglɪjɪ dɪ ho cɔkaar. Dɪ ha pɛdaraake harɔni dor ōkɔna na ōkhena. Dɪ gi teenane fi hunɪ aftɪ cɔdara bɔ dɔni astɪ ōkūɔ na astɪ ōkherɔ.

b) Wire thē n bɔrni kɛ na dɔni ha pɛdara ga.

Nɪ jena dɪ Eglɪjɔ na hana punone bɔɔbɔɔ thaa a na puno na bulnɔ wa’. Dɪ dakha a teenane a phiire a je ure gi-n bɔrni bɔr bɔɔ a buloo. Gɪdɔni gi khure dɪ fa puno na gba thu a na dēɛ aftɪ nyē gbegbellɔ. Dɪ

gure teenani cōre dōn: Ado bule haleeke Egilji hanani. Gɪ bōre sɪ bul cacara wire sɪ hanani kha Egiljura.

4. Egiljuro teenane wɪ cwe thīe na kpesere

Sɪ sɪ kpierna mō dōni dakha bulleeke na-n kperana’.

Dɪ gɪ hani mē ga-n jō egilji punona gaa be?

Ulfē Phaa ba hanane fil dure a na ‘laa gɪ bul sɪ nɪwe caaraakera ya?

Sɪ punone ‘ler tuur ikha ke hani Pol caca letereraake khereni Timothera.

Timothee na tibil ikhaake gbaani awɪbara a ha Thāgba n thōre we gbeɪdaraake hani Efeji. Sebēele bunō liir Pol cɔv ser dɪ sɪ jɪ dɪ egiljuraale wɪ hanane thō do huēeke wɪ phelni ke teleneni khikheraake teanani bulle. Egilji guke n nenani nav wureraake thīe n bōrni. Sɪ bō ikha n daan du do ɔɔ puno n bōre mō a na-n bul wuni ger dō mō Pol hani Timothe file na mō khikhera teenane a hana na dakha wire teanani bulle cacara. A ha wer file a so wa-n bulo wire dɪbara ke gɪ-n nuni sobor sa bir so a baan wo ayɪ: Egiljule teenane a thune thīe a na bulona wire gɪ-n nuni sobor na bōdara.

Sɪ mure a tharna mōke sɪ teenani sɪ pier jōfɔvke na nenani mō khikheru teenani a hana sa ‘le bulle, dɪ sa thare jōfɔv ikhara.

Ado wire dōni khikhe bolla gɪ kpere dōn a-n ‘laare ‘lar wɪ yāale thōma agɪbo wɪ birō a he kona. Dɪ wire dakha hanani awɪ tibilsɔ wɪ dō buɔ sa yāale bulle awɪ pa. A thare dakha dɪ cōdaraake khikheru harōni, ɔɔ ɔɔ too na-n dōnaa buɔ. Sɪ wireeke na senti diphā dōn wireeke tunani ke na hanani tibil a bul wa’. Tibil ca welele dōn wireeke hanani thī bōrre na sobor. Dɪ awɪ billo wo: Pol baane ayɪ: Aa wɪ teenane wɪ hanana so jɪ buɔ gɪ do nɔɔ wɪ puno wa-n ‘le buleclera.

5. Khikhera na khilōbiida ke tu bir dura.

Gi dor thīēeke dōm bō kur dukhāa bōō, su dorake si teenane si phire ureeke sa bulni. Si si jena di sa teenana waa gi do jofu biella si per Pol bōō kha ga? Gidom awi bōō na awi bō na do biella.

Thī kōtūke teanani si hanani kptere dūon: Dō si bul wireeke gi-n nini sobor, wer dō wireeke na hanani tibil da bul wa.

Fīleeke Thāgbaa sebe n ha suni khikherara na khilōbii billo dūon: Mō sa perni Jejuu thumu cūvrera ke a dur suni ayi: “Sa-n na asi ‘walākha tibil mōke si-n nani asibara”.

=====

④ Kho caar duduke hōni Sida kho.

Si kōō thare a yīena a jina mōke khikhera na khilōbi ukha n caanani nwe jōō. Di si yīere di ga do Thāgba diinō wer awi gaara ga. Di dakha mō sa bul wuni asi thōma gi fev.

Si mō sa bul wi? Mōna gidom nwe kōtune thake. Sa punone a na nro the paar nwe caaraakera ya?

1. Kpter gbaar

Dō fāgadara na Eguljtsō na gbulō kōtinaake n hunem thu fev n ji di nwe kukuv gi. Di dō dakha welela fev n puno wi bā kha wi phel thō do hūeēeke wer fev na-n kparōni.

2. Gure kulenti yīe

Gi jōre ka, si cacara si teenane si yāale hūe mō sa fūni si khilōbii nō n wur. Di gele na puno na cuv kpurake si agado nweelera si-n kēkerena gaaga. Di si yāale file mō sa cuvni si na kea asibara khoosora. Mō kṛokṛo kho hani narake Sida khoo dakha. Ga yōō mō sa debuni mō tubla n khini di do khaarkhaar cūvre dō nōa’. Di mō gidom sa-n punoō’, gi khure dakha di sa puno na jul Sida kho mō gi gbani thu fev.

Mō si-n yāalni the paar mōke sa keeni astbara khoora, gi teenane nyēe na-n khiir sa'. Si afi hun ikhaa kpter du do wi yere waa du do bōo phor.

3. Khikhera na khilōbiida

Thī yāaleeke wi hanani jore ka. Thīeeke wi-n yāalni nyē kter thīe gi. Gidoni bōo fev buo no wer. Wi hanane yāale tubula na-n nena war nau a na dūrena wi file. Gi do gaar kukuu dabōoke fi 'leeni afi tibil, du the mō Sida khoor agibo koor doni nōo di fi 'lee afi tibil khikhera na khilōbiilera teenane si bulo wi gi do nōo awi cōo n bōr gi do ha u. Dikhāa bōo wo bisanaakera na hanani thure na niree', gi ferere di awi dur na khu, gidoni wa hana tibilike na bulo wina'. Du do gi fere wer di wa do thōma dikhāa, di mōna punone bōr wini, wa-n puno a na luti awi lakolla.

4. Mō sa bulni

Ado mō gbuloneeke wi-n went A V E R T yenti gi. A sor aa: Ga teena wa-n mi khilōbii haan cōna bā. Awi kpter dōon: Mō khilōbii n tooni cōnanaake wi-n haan wini, gi bōre. Si, gure buōnōni a jo, dōon: Mō sa yāalni cō kaarke na tuoni na tee wi. Si bulnō cō kanaale a na-n ju huna bisanaake wi ha wini cō kaarō bisāa n 'le nōbō caar fevōke dōni mō a na hanani yi hana buo.

Di gbulō ikhaa kpter dōon wo: Aa ado bisana kōtine gbe, gi bōre si bul wi ka wi hani. Wer wer tire kpterere ayi: Tibula n hanale ke dōni tubulaake 'laaneni awibara wa-n bul mō ntee puno hani cō kanaakera khilōbii harōni.

5. Eglujisō thō

Eglujisō teenane wi jte hun thō do hvesōole ga-n jal bōo. Wi punone dakha a bul wi kpterera na thudaa billo. Wi punone dakha a bul khilōbii tee cōnalera na dure na tubulaake 'laaneni awibara thōmanana. Wi

‘laana dakha ‘lar. Wɪ punone dakha a na thōō thōmaalera a na tūnena wɪ bulleeke wɪ ‘lenu.

Sobɔr gɪ heendaa guke debarɔnti dɪ gɪ bɔrɛ dakha sɪ jʊʊr sɪ jɪ dɪ thē n kar bɔɔ. Dɪ Egɪljɪsɔ teenane wa-n jɛ hun khilōbi tee cɔnaalera na tɪbɪlaake ‘laanenti awɪbara thōmanaalera, wɪ jɪ jɪ bɔɔbɔɔ dɪ wa-n gaar wɪ, a na ʊna wara’. Gɪdɔnti ado gɪ ha thale thō puu guke n dʊɔnti na sobɔr.

6. Thīesɔke na teanana su do gɪ hale

Nɪwe kōtɪ haleeke dɪkhāa bɔɔ n dananti khilōbiike ‘leanti awɪ thuke Sɪda khoo kuni. Gɪdɔnti Sɪda kho thumɪ hore thī sāsunane wa-n tu mu ga. Su dorake gɪ-n unane bɔ jɔjʊɔra thū kha na maar. Dɪkhāa bɔɔ khilōbiike ‘leanti thure, dɪ do Sɪda khoo kʊɔ, wɪ-n mōmōlō wer wa-n therna wa’. Dɪ do wɪ dʊna wer faa. Cʊɔ pa caarɪlera na bɔr fiwraka’. Dɪ do bisā caarsɔɔlera hanti khar wera awɪ kharra n tɔ a deeno.

Ha pedara teenane wɪ dɔ thōma a punone a na bulo tu caarsɔɔlera. Wɪ teenane wɪ phele Jejuuda. Ke n kɔɔ jalanti da-n yɪ tɪbɪlaake wɪ dʊnanti faa, ke dakha wɪ weenti tɪbɪlaa thīthun a faa da-n ha wɪ dureeke dɔnti nav dure da-n nina wɪ dakha Thāgbaa bɔ fɪdaarɪda da-n bulnɔ wɪ awɪ bɔ gaara. Da-n gbēesi awɪ cʊɔ yɪ hana n bɔr dakha. Ger dʊɔnti thōmaake Egɪljɪsɔ hananti a na cʊɔ.

=====

⑤ Uruti na Naomi thumu

Sɪ dure a yɛna gɪreeke Thāgbaa sebe n dur sɪnti khikherara na khilōbiidara, a yɛna mō ast Kōtɪ nav hanti kherara na bisananaale. Gɪdɔnti Kōtɪ dor bɔ fɪdaar a pere kona na-n hune tɪbil caarsɔɔlera.

Du nenēke mōke sa birni a na kiel thīe wo gaa thumura, sa kpteranane khikhera yenyōō thumu, ke awta munt Thāgbaa sebera. Ka sa yunt awt thumura Uruti sebera sa yie. Awt i n dōn Naomi na Uruti.

1. Khikhe buel guke ōō i n doni Naomi.

Ōbōoke ōō ko khini pi, d̄bara a kōō too, gire d̄onni nōbō kōtū d̄on: Ōō bikuunso n donaane buō na sob̄r.

Du mōna ōō kora khini mena a too a dana yena yuōrsō. Di yena yuōraalera ōō bikuunsoōkera n kōō d̄onaani buō, her khera wer yenyō fev. Si wi buel gi phurore di ‘lee wi bō biella. Gidoni wer fev khiire.

Du do Naomi bire a ha kpakpal dura wo. A bir h̄nōna ōō too. Aa hana thīe dakha b̄ā. Di gi do nōō di kuv̄e tomi khorr. A gbune tomi ka. Di gele fev dor nōō dakha di ha gbobi kōtuna v̄ū.

Naomi kora na khini kpakpal dura wi kōō ha, si dabōoke aa kōō khini pa, Betlehem Judee dura wi kōō ha. Kāke ōō too hanani thusō. Di dabōolera kōmer un̄e a ji le Betlehemna du do nōō di ōō ko gba ōō thusō a dolō. Sa be a deer jal Moabi dura. Moabi dura di khu kha gi na awt duke wi kōō tooroni. Kpter caalera tent thale, gi h̄re wa kpter hi sa t̄’. Naomi na ōō ko, gire d̄oni wi faa awt̄bara Kōtuna, wi faare lēle thīeēke Thāgba ha w̄ni, sa deer jal too thuldaraa pa.

Dabōoke a ‘leent ōō bikona yenyōole, ga do yilōberaake a hant, ger gi d̄bara ga. Si buō a gbelenā kha. Di gelela dor nōō di ti kpter̄e a ker a bir Betlehem dura ke d̄oni ka wi kuv̄ni.

Kpter̄eēke a tini thale gi b̄ore si n̄we hale wo. Ger d̄on: mō a na cuv̄ ōō bikūu khersō?

Naomi ha wer file a so aywōō: Wi birō he kona awt too th̄thun.

Du biel wer ture fileele, si balanyōdaa bor kpei ke dōni Uruti. A tire kpiere ‘wer aa: lna thōgure. A-n yāale a jal ɔɔ koo nu too pa. Ke na birəni na dūraa kpakpal.

2. Khikheruuke wɪ-n went Uruti

Bɔ biel unɛ dā du teena a nena Uruti wɪ ju. Ke dakha ‘leani ɔɔ ko. Du teena dakha wo a na-n buloo ɔɔ thī bɔra.

Mō dɔ nɔɔ si Uruti phiir a kpa ɔɔ koo nura? A jalna dakha paartke wa juna? A toona buɔra. Mō dɔ nɔɔ di aa yāal bulle ɔɔ toora na ɔɔ cara ga?

Sobɔr gi, ɔɔ koo ni Naomi n bor da-n fere wɪ aa wɪ kera birə awɪ too thīthun, si Uruti wer ti kpiere un-n thōgɔv. A birsee aa: A na-n fere ni un-n fagɔv sa kera birə ga, gidont ka wo kāke a na jalni una jaal kha na ɔɔ. Di ka a na tooni lera una too uner. Di ɔɔ too n do un-n too, ɔɔ Thāgba n do unu Thāgba dakha.

“Thāgba n heene mi sor kōtū ado thī kpu ī a lee si kha saagado khir gaaga.” (Uruti 1:17b)

Thumtaake bɔɔn ka, si mō dɔ nɔɔ si Uruti ti kpiere caarikera?

a) Uruti kpiereke a tini

Cacara, gidont a nar ɔɔ koo ni sobɔr, aa mar na fagɔv dɪbara a jal ka, aa janaa ga. Gidont ɔɔ thetherake gbobi kōtuna a kɔɔ ha. A yāale a tonaa adorake a na caana nɔwe du ha mō. A tire kpiere di ɔɔra una kpiere una-n khuro. A yiere du do a unɪ ha yenyɔ una punone a na ‘le kōere nɔwersɔraalera fev. Balanyɔ thīeēke dōni nɔɔ dɔɔn: A funa awɪ he bɔɔ a dana bɔɔke ɔɔ ko khini, Uruti dure a ju lɔɔrayel Thāgba na mō a dōni khikheru a jure di Kōtun na hona Moabɪsɔ thāgba ga.

b) Ljrayel Thāgba ha kpu na thāgba ikhaso.

Uruti dure a jina di Ljrayel Thāgba duon sobo Thāgba. Di or te thīe fev or duon dakpɛ thī tinonona fev. A jire dakha di Kōtī bore, a telena dakha. A sarre a dona Thāgbaake doni bo fu Thāgba. Di a-n yāale asɪ yi hanana fev sa-n nena mō or Thāgba bōrni.

A jire di Moabi thāgba na hana punona'. Wɪ dor dakha sōsor thāgbaso. Di thul caarsɔlera, thu ikha haleeke n cuenti tubula di maar n fule wɪ di wɪ dona dea phərə thōmana.

Hu bielikɛ dɪbara na punonenti a na bul tibil da bise dɪbara ga, a na-n mana wɪ dakha ga duon: Dɔ nte n ma Thāgbara yuv ke duonni Ljrayel Thāgba.

Kōtin dor sobodaar. Ger dɔ koo dabɔke ɔ ko khini pi, du do gre koo telenenti duon: Aa ji mō ɔ yi hant cɔɔa'. Uruti gbaar dɪbara a faara thaala sa jina di a na nunaane ɔ sobodaar do. Di dakha wo a yāale a too telenena ɔ koo nra.

3. Mō wɪ kerni Betlehem

Sobor gi Naomi koo hanani bikuuni kherike naanenti dakōtū.

Si cana a so Naomi koo debire a khar du the ntwɛ fevraake a koo caanani. Di si punone dakha a so ayɪ: Uruti koo hanane ha pere du kōtī a jɔ ɔ koo nuda. Gidonɪ Naomi n yāale Thāgba narake mō thīe daani. Thī biel dabɔke a kerni bir Betlehem a sor aa: Wa-n went Naomi bā (i kuru duon kākar) si wa-n went Mara i kuru duon dakhaa.

Wer yenyɔ fev koo daan Betlehem mena wɪ kpere a maalna koo. Wa hana gre na bulo wunt awɪ thī bora ga.

Si mō wer wɪ fɔrake sa hana yire?

a) Thāgbaa jofu

Daboolera ger do booke wɪ pɛrni Thāgbaa jofu covvɛra du do gi-n bul wer waa khorr. Jofuulera duɔn mōke wɪ-n hani khikhera huɛ di wa-n kpe jɔ loo.

Gudom a ju kha boɔ dā, ju kha n jɛrɛ sa nyanyaan jɔ a na faa. Wɪ-n jɛrɛ sa faa jɔ ikha wa-n kha ga. Agɪbo thir be ikha du je thura gɪrɛ na dɔni wɪ birɔ a 'lorone wɪ-n faare. Du do waa wireeke na-n yɛni fɛfɛɛ paara awɪda gɪ. Dɪ wa-n kpaan ju khaale khɪro a na kpe jooke n jɛni, thaale gi-n ha du do bɔdara yɪrɔrɛ awɪ haanda.

Ger do noo di Naomi thō ɔɔ bikuuni kher Uruti a jala na kpe jɔ loo.

b) Kōtun wɔrɔnɛ dɔdɔdɔ tibilike n piɛrɛɛni.

Kōtun nunane ɔɔ telɛ Naomuna na Urutira, a nuna wer di un-n nav awɪ billo na do pɔɪ ga.

Dabooke Uruti hani da-n kpe jɔ loo, a caanane kūu biɛlɪke dɔni tu telɛɛ na bɪ bɔdaar, ke sɔni ju khara aa: Wɪ je si na faa jɔra khokhiara, gɪ ma, gɪ do noo bɔdara n puno wa-n 'lɛrɔ awɪda. Gele dɪbara gɪ woa'. Si, a koo ha Uruti huɛ a na-n yɔ nyuɔn bulalaake ju kha n yɔni nyuɔn, a bir a wurake bɔbɔ a una a kɔo dɪkor.

Kuunike nunane mō a-n jɪni du bɪrɛ. Ga do jɔfura a-n kpaan dɪbara ga, si kūu guke tent kpiɛrɛ un-n cuv sobɔr dirake a covvɛrɛ du jɔ gɪrɛke jɔfɔ sɔni.

Ger do kiru caca wireeke Uruti theni ju kpe paar a ɪ dā covvɛrɛ a koo 'lɛr jɔjɔ du thoo gbōgbō biɛl. Nɔ kpaa thɛ gɪ.

Naomi na koo ju di thale ga ha ga, si mō a buleni di wɪ svura kūu bɪ bɔdaalera i du do Boaji a-n do, ger do noo dɪphā du do waa tu jur bire a ha ɔɔ hara dɪphā vūv.

4. Boaju thumu

Kuunikera n duoni Boaji omina wɪ do kha na Naomi kooke kheni. Dɪ ger dɔ nɔɔ du do ɔr hana hue a na hun khīdi ɔɔdara. Gɪdoni Boaju thethe na hana bɪsaantke na hune wɪna.

Thale ɔvura duon jɔfɔvke awɪ ca mɪlnant ke wɪ-n duɪnt awɪ too.

Thāgba n bere ɔɔ too du the jɔfuraake a kɔɔ hant Muɪti gɪdoni a do jɔfɔvlera wa ju hun gi bɔɔbɔɔ ga dor nɔɔ wɪre thīe n bɔɪnt wa yɪrɔre awɪda.

Dɪ thale Uruti na Naomuda kɔɔ ha. Dɪ ger duon jɔfɔvke Boaji kɔɔ teenant a urerɔ. Cacara Boaji hanane hue a birse thusɔvke Naomi ko khīdii kɔɔ dolont sa be a jal Moabi dura. Dɪ wo ado Boajira ur a jul a yāal a tee paarsɔvlera wɪreraake kɔɔ thenɪ wa thūɔa'. Thale gi dā du do Naomi bire a 'le ɔɔ khīdi thūke Kōtn kɔɔ haant. Na dakha ɔɔ thusɔ. Dɪ thalera na punone a na-n haan wɪ ɔr na ɔɔ bikuuni kher.

A gele karɔ mɔ Uruti na hanant bisana dɪ wa hun wa, Boaji teana a gbaane a do ɔɔ kher. Sɪ Boajira tu buɔ gi a dona tu telēe na bī bɔɔdaar, na ha bulo tibil ke dakha n jɪent du bure jɔfura a-n nar Thāgba dɪ dakha a-n yāale a pɛ ɔvurera gɪreeke Kōtn sont.

Dɪ ger dɔ nɔɔ dakha dɪ Naomi ha Uruti file aa mɔnake a dont kpakpalike na jɪent paar na pɔa sɪ a ɔvɛ Boaji a jɪ dɪ ɔr hana hue a na gbaa da do kher.

Dɪ Boaji dakha khikher gbaartlera. Gi daaraare da gbaar a do kher. Dɪ a ɔvure Uruti dɪ jɪ unt naare du the mɔ a hanant fil telēe ɔɔ koo nra. Ɔɔ dɪwullɔ duuro, a gbaar jal du ye kulaa pa wɪ gbēest thī ikhasɔ mɔ awɪ caa jɔfɔ sont. Dɪ mɔ a ɔvont gɪre fɛvke jɔfura yāalni a punone dɪphā a he kha na Uruti khōkhō.

5. Kōtī ɗe a bul ɗo busāso.

Mō thīe na puni na daw, na mōke Naomi na Uruti thumi caana gaare mē. Si punone a ha Thāgba khure ke n nenani ɗo telē wireraake n gbaani awi ha pe di wa-n deenaa.

Gidoni haar koo dure Naomi du the gure fevukeraake a koo caanani. Si kōtī ɗo bo jura a urure. A bire a gbeburaa ye kuul thīe du bor. Boaji kuunike doni tu telēe na bī bōdaa, ɗo bo jura aa hana kpter nyanyaane bā. Thāgba kanane Boaji sa buluu ɗo thī bōra. Cacara thī bōreeke doni nyē kter thīe. Aa hana thī bōre bā. Aa hana thī bōreeke doni tu bōre bā. A toore cōraake n jienɗi hunu ɗo tī bōra. Pipu thī bōre duon thudaa billo ɗo ha peeke koo ient bire hana fāga gidoni kōtī bire nunaa ɗo bōoke a bōrni.

Si pere haar di ka paarikera na punone a na ‘laa ‘lar wireraake, hani ha di gbobirera. Du dorake awi cōo yi hana kuere waa khorr tu jur na hale bā. Kōtī punone a debi puure du do bōo. A hanane punone a na debina thīsōoke n dana suni. Sa a bir a ha si tu jur.

Thumuke n nuna ser di Kōtī jure mō a-n dona suni bōo. A-n nuna ser dakha di a-n cōo ser dabōoke kona na khera n urni telenena ɗo billo. Thāgba n nunane ɗo nav tɓɓlalaake gbebanɗi pu du the awi cōo para agibo awi thumu mu para na dakha awi thōmanaake wi-n nunani.

Sere fev biɓbiɓ teenane si kpter na thōmaake telene suni. Gure ferre thethe na cōoni si fi puno fa-n bul khikhera na khilōbiike si juri.

Sapituri ureeke na kpaaneni sa mure khe bieli so ji thumu ke doni khilōbuu ɗo khebi bōo. A na mure ser mōke Kōtun koo duuraani thōma wi bieli ɗo hara.

⑥ Anetu so ji thumu

Sapituri ureeke si koo hunt, si hune liir gure Thāgbaa sebe n muni khikhera yenyoodara. Si yierele dakha mōke Thāgba bul wuni. Su dorake ha dura wi koo ha. Di dakha wo ga do tibil hale na teant na pe wara'. Si agado kuun ha bulodaar bielike tent kpiere a urna telene na Thāgbaa nau gaaga. Or do nōo waa, di wi ba 'lena bulle di gureekera kuunike cūni khikhera yenyōraake n nuna ser Thāgbaa nauke a-n gbanu tibil di nunana 'walākha tibillō.

Nenēke sa hune khe bieludaake doni khilōbuu dabōoke, a doni khebi diinō. Ga do Thāgbaa sebera gi tha', si thīe guke ha peda khebi bielike theni Furāsi dura, ke wi-n went Anetu.

Cacara, a-n mure mō gi kant si di do khilōbuu.

1. Mō Anetu cōka koo hant aa koo doni khilōbuu pa.

Anetu yi hana hure kha na mō tu jōjōo yi hana hant ke nī tu bir dura. Anetu thi khire dabōoke a hanant yena kpelē yuor makonyo ger khoo koo fura.

Anetira cōkaarōoke a theni wi jōre ka. Dabōoke oō thi na khini, a faare bisana makonyōoke hanant yena a funa, ye biel a jalna dana yena yuor phe bire, di gelela cūe oōoke awi thi khini pi du do gi puurore waa khorr.

Thīēeke kar dabōoke caca kuor kant pi, yena 39 a dana 45 yierra yi hanane Furāsi dura koo khure na sobor. Du dor nōo di tu jōjōo ha buora.

Di gi hant thalera, anye Anetu ni cūu oōoke oō kora khini pi?

Ɔɔ ni bire fu thoma gi do nɔɔ a puno a na-n bul cōkaar. Du the dakha wo mō ɔr thethe na hanani bɔɔ a na-n hun ɔɔ bisāsoa'. Du gi dor nɔɔ di bībulā wɪ fev bielbiel khilōbi haan cɔɔr, a thona ukha po khi thōmana.

Thale gi dā di Anetuke hanani yena 5, ha po khi thōmana.

Anetura a a na mu mō ɔɔ yi hana hani po khi thōmanaale gi-n kure bɔɔ. Gidonu gi-n nure sobɔr paartlera a hani, di dakha a gbaar le bɔɔ. Wire fevuke dɔni ye kulaakera n hineni bisanaale na-n hana war nau fiuraka'. Narake wire dakha dɔni bisā yira.

Mō a leeni kha na ɔɔ ni, gi dɔvraare heendaa a kōtī ka.

Sirake, di fa ha khilōbuu haan cɔɔrɔ ga yɔa'. Di gaa thumu dakha khure murera. Wɪ punone fu bisāa a na gaar wɪ. Agɪborake wɪ do ta yɔna du dorake awɪ gaara thone puuro ka. Su dorake pheru wɪ pher wɪ du the mōke wɪ-n hana warni cɔv paartke na telenena'.

Narake nī bɔɔke si teenane si jɛ pɔrro khilōbiidara wɪ hana tibulaake na-n jɛni hun wɪ mɔnake dura khurni.

Si kera a birɔ asi thumuraake dɔni Anetuda. Mō a tooni ye jɔjɔ khilōbi haan cɔɔr na bisā ukhaaso. Wɪ khɔɔn ado tibula a dā thō dɔv wɪ kere bir awɪ nɔɔ pa.

Du dabɔɔlera Anetu cɔdara ma di wa-n kpierna tutugo bɔɔ thumur Anetu mure mō gi kani.

2. Jeju tibula fev Taadaar

Wireeke n kpaarenti di wa-n tɛne tibula sebe, waa biel n kpaare a dā Anetu cɔ a ha wɪ Thāgbaa sebe. Du dabɔɔke wɪ manɪ di wa-n hun Thāgbaa sebee, ɔɔ ni na ɔɔ ōkuun kōtī na ɔr thethe thumurle thu wer.

Du Aneti yere du do Thāgba naare di Kōtn dakha koo khire so sora. Du dakha a koo ‘laare so yi gi do koo a puno a heen so sopugo fev kuku thurura. Thāgba khaarda kōtī dōn yire khorr.

A khure Thāgba so bo jira na so bo cūra.

Du dapaara, Thāgba nunaane so booke a bōrni, du the mō a ni ‘warni Thāgba fuor paar.

3. Thāgba fuor paar.

So ni, mō a koo khirō thunt lunt haar mē, du cuv so khalmādu du nyanyaan koo. Du ho kpākpūu gi dūraa na gaare da-n gbana so -kuun na so ōkher nīkhii. Or na so bisāsora n cuvun kha, di mō wī-n jalni Thāgba fuor cūr, ōkona na ōkhenaake dōni ha pedara debire a dūraa cōkadara sobor wī-n kpiernaane, di dakha wī-n buluule so nūwera.

Thīe yenyō haanle teanani si pe yura ke dōni thīeēke Aneti cuvni. Cacara mō thīe nyanyaanaani du do khir dō koo, punone a una khoo wureraake caana gūni khalmādura. Di gelela n tōr nūwesō a dēenō, du cuv ntera du ho wī dūnaane a faa. Ger dō koo ado sa wōrō wī, gi dō na ha fure fevke teanani. Wo, si to a tea wī mōnake wī hani, a hanana war bo fuor dakha.

Dakha wo, si yere di khikheruule na so bisāsō, caanane Thāgba fuor paar tūbulaake dūraani cōka biēdara ke awi nav dii warni. Kier gi dō kpiet jaare guke ha pedara Thāgba fuor paarsō ha pedara hanane thōma a na do khikhera na khilōbii billo. Tutugo buō thumu n fere ser, da-n per asi omii naura. Thāgba fuor paarsō teenane wī tea tibil wo tibil narake mō a hani na thī dooke dōni nūweeke wī caanani awi yi hanana. We gbēbidaraada gi, di wa yāal hūe mō wa fūni si na bul wūeēke bulle n bōrni. Khikhera na khilōbii, thīeēke n bōra wūni dōn, wa hana tibil ke n tōni di pe wī nūō’, wī hanane nav yāale na tūbulaake na tōna wūni. Dīkhāa bōō dakha, wī hanane thī bōreēke dōni nyē kier thīe ke na bulo wūni. Dīkhāa bōō sereē thethe na hana punone a na ha wī gurera wī-n

yaalna'. Si a gidorake sa hana thĩ doa', si asida duon si cue doni asi puno.

4. Aneti thumusōke a muni gi bulle wire n gaarenti.

Ni ye ke ha yōl thumtaake Aneti muni gi puno, gi 'laa 'lar wireraake doni khikhera na khilōbii, ke na punonenti a na hun gireekera a muni.

Tibil wo tibilike tuoni Thāgba o hara, na yere gi do, sobor tubulaa taadaar ado. Gidoni or do ure fuon wuni na o nyō.

O fuon si na nyē, ga do ser fuonea'. A jte fu si kīkīkī. Di o nav dakha asi billo na ha merera ga. Narake mō si hani, asi sopugo na asi yoo fev aa do dadebinaa ga.

A 'laare o yi serera. Monake nwe caar dudu jōrni thura, na khoo, na dakha mō thĩ caar dudu dii sarni di ga-n fifilōsi. Si punone dēe asi ha pe Thāgbara, a gbana asi nwe fev a ptera o nyōkoo.

Aneti nunane thēe casti du the gireraake a caanani, di Thāgba dor vreeke tibil teenani a deeno ha pere. Di wi jena ga do molo thumta ga. Ger do kuru, Aneti yaalni dakha a me mō nweeke a caanani buluu ni di punona a nana o 'walākhaso.

Dabōke tibil caanani thēe o yiro, gi-n yōrera da puno na ji ikhaso nwe.

Gidoni ado sa caana nweeke asi walākhaso caanana', gi khure si sa puno na buluu. Asi billo dabōke si nani Thāgba na bōke si 'lenu taareeke theni o bo jura. Sa punone diphā a na gba gelela si me ikha wi 'li thubire, si si hana ntesora, bo fuor. Gidoni navoke haan sarni, Thāgba pien. Sirake si jure di Thāgba gbebi sare too paar o kalyoo le yū Thāgbaa duo, di ke thura si punone na cuv thĩ ikhasōke n nenani or duon taadaar.

Anetira nīke Pasitēer kher a debi do a hanane bīsana yemot na ɔɔ bi məl yuɔr phi bireeke diāraani.

Dikhāa bɔɔ sere dakha punone a ha bɔ puurō kākerake sa hanani Thāgbaa nau yāale, na dakha mōke tɔbula na-n na sɔni. Si bɔɔ fevra, Kōtɔn n taa si, di hana si fāga, a-n ha ser punone gi do nɔɔ sere dakha n puno si na ikhasɔ.

Pɔpu kpiereeke Anetira ‘laani n cuv mer dī kpierna Pol thumuke a muni, ɔɔ balanyɔ seberaake a kherenti a ha Korētɔ we gbebidara saptɔru 1 verse yēther a dana makonyɔra.

“Thāgba asi Kōtɔn Jeju Kirisitii Thi huna fɔvɔre, Thure gi ke buɔ n fɔni, a dor dakha Thāgbaake ha faare fev n therni. Or n cve si di sa-n faa haar asi nira fev, di mē ha faareekera seree thethe n ‘leni Thāgbaa pa, sa punone ɔmē a na cuv wire n yeni ni caar wo ni caar dudu, di wa faa haar. Gidoni mōke si-n ‘leni Kirisiti gaar jɔɔ, mē dakha si-n ‘le ha faare jɔɔ di a-n the Kirisitira. Ado si-n yire niwe hananana, ani ha faa na ani taa ‘le dɔ kirv, di ado si ‘le ha faare, ani ha faa dɔ kirv, ke na ba cve nini di na fv haar bɔ gaar ca biellaakera si-n yini dakha ser. Di asi nū pe nerera na ha baal paara’, gidoni si jire di mōke ni bulni kha na sere bɔ gaare, mē na bul kha na nere ha faare”.

Pol n khure Thāgba kɔer, gidoni mɔnake a hani niwera, si a-n yire mō Kōtɔ buluuni, dɔ sere fev bielbiella, ga-n the mō ntee thī yaal hani. Di ni je dakha di Kōtɔn sare a teena khure, na ha pere dakha.

Asi pɔpu ka paarake, liir sa yere di sere fev khilōbii si do thudaa billo, di sere fev na bulle kha a na cuv thumukera gi ju hure bɔɔbɔɔ.

⑦ **Khilōbuu, na khilōbu haane:**

Mō gidonu thōmaake teleneni tibil tomu nuun a dona dakha taa huē.

Khikhera na khilōbii punone a caana nīweeke khurnōntu sobor, ga do gidonu nteso ‘leere tībula ger ga. Si, nīweraake wī hant gi kar awi punona. Ger do nōo di Thāgbaa sebe so aa: Si bulo wī si kōo yīere dakha di Thāgbaa thethe n bulle khikhera na khilōbiike kerant di wa-n hunu.

Di nenēke mō sa purni asti sebēekera, sa jaal a na hun thumu yūkera, na bil kpu. Ado mō Thāgbaa sebe n munu, khilōbiida gi tha billō feura. Di sa tire gaa kir kiertke.

1. Khilōbuu kurrūke dōnti jōereke Jeremu bō waal sebe n munu.

a) Thī nunane

Mō sa funi sa thar verse ikhara.

“Si dor khilōbiike ‘leani thire di dakha asi niso do khikhera”. (Jeremu bō waal 5:3)

“Ma faa ni di na ho khilōbiā’, si ma bire na ī anī pa”. (Jā 14:18)

b) Jeremu bō waal bōdaake gu-n munu.

Bō waal sebe dor sebēeke bobon Jeremu kōo kherenti. Liir a-n nuna ser mō o ha hel hant na mō a-n kpiernant gi gure kant, dōnti mō Jerujalem du wient pi. 586 yīerra gi Jeju na kōo un pa. Daboolera Judaa lālaardara kōo kpala duraale, a wiellu fev, a kūrna tībula jōo sa fule ikha a jalna di wī do dea.

Sebēeke teere kha wa-n wɛ Jeremi bɔ waal, gidoni gi-n mure bɔ gaar kōtūke danani tubula fev.

Di sebeelera sobɔr gi a-n ni sare mō tubula urnani lāu na gaareeke wi-n caanani. Di nereeke n huneni asi sebēeke agakpaana ni kɔɔ caanane gaa thī caakera a yɛ. Di gaadara Jeremi tirore dure thudaa billo.

c) Dureeke dɔni thudaa

Jeremi jure di ado duraale koo wi caanane thī caale, kiru dɔɔn Thāgba n hēe wer sor du the awi sopugo cɔvra. Si jena di Thāgbaa too kɔɔ hunone kha na ɔr cɔv paarsɔke dɔni thul jir na khaarkhaar cɔvre, fāga cɔvre, na gōgolō kule, kɔɔ jɔre dabɔlera. Thāgba kɔɔ fu garre haar khorr, si bɔ biel daan di Thāgba na heen wi sor si a gba wi a ha sodara.

Si, si kera birɔ nenē thumiaake dɔni khikheraa thumu na khilōbiida miant. Sobɔr gi wi kɔɔ jɔre ka. Du the mona cɔv pa kpalu na fil puulera tibla hanani.

Di ger dɔ nɔɔ di Jeremi mu da-n tharna mōke ɔɔ too na Thāgbaa billo kuune kha na hanle bā. Ado mō Jeremi kɔɔter hani gi, Thāgba hure cɔdaar kuun ɔɔ toora. A-n kɔɔ berɔvre, a-n berɔvre puurera, da-n bulnɔɔ ɔɔ thī ɔɔra. Si bɔ puuke kɔɔ danani Jerujalem du, Jeremi jure di Thāgba na ha kha na wer bā, aa do war thura'. Caarlera debire a ho khilōbii a ha dakha dɔbara, a telena puure fev di ha pere pu waa kpalā kpalā kpalā.

Gelela fev kani, yena gbilani yenyɔ na taamɔi gi cɔv. Si nīke mō gi ha?

d) Khilōbii na khilōbu haane

Ni jena di Ulfē Phaa n mure khilōbi haandaa dukhāa bɔɔ. Gidoni Thāgba n hune tibilike deeneni ɔɔ ha pe Jeju Kirisitira. Thāgba n debire ado thure waa tibil caraale.

Si cacara, ame n yāale Thāgbaa na-n hunee?

Bɔ ɔɔɔɔɔɔ khilōbii gi.

Thī nunanēeke dɔnti khilōbuuda mō tɔbɔla ‘leenti Thāgba. Di mō Thāgba tee sɔnti di si do ɔɔda da-n hun, dɔɔn Thāgbaa taa a-n ‘laanti du the ɔɔ bɔ jira.

Thāgba tire tɔbɔla gɔdo nɔɔ wɔ hana kha kuune kha na nav na ha pere. Si dɔkhāa bɔɔ asɔ sopugora gi-n the di si hunɔna Thāgba. Du do kuune khaake kɔɔ hanle sere na kha Ɔr kuure. Di si teenane si je gi mō Jeremi ji gɔnti ɔɔ bɔɔra, di ser dɔ dɔwɔlɔ koo tɔbɔlaake n ‘leanti bɔɔ fev. Di ado fa hana kuune kha na Thāgba ga, gi dor dakha thīēeke puuroni na sobɔr a hona bɔsanaake ‘leanti thure. Sa debi dapaara ado khilōbuu. Ado fa hana Thāgba di do far thura fi ‘leere thīē fev. Ke a-n ha sɔnti, di fi telene dakha nɔwe fevɔke hanti thura. Mō khilōbuuda hanti fa hana dakha beberɔke na-n bera fini thuraake thɔnanti puuro mā’.

Di sere dakha, si punone na waal ser, Jeremi kha, mō thiena puuroni thaa. Thāgbaa sebe n ha ser tu ji dēe paar ke dɔnti hunēeke a na-n hun sɔnti.

Khilōbuu n yāale bulle ɔɔ ha gbobura. A hanane thī yāale na cɔkaarɔke na gbaanti ureeke a ‘leenti too pa, nav n kuure thue. Navɔke na weanti maarike haaranɔ. A hanane dakha yāale a hana tu jur. A hanane yɔlkhaake fɔɔnēem ke dɔnti mō a na hanti gbobirera bā.

A hanane yāale dakha tɔbɔlɔke na-n buloonti ɔɔ thī ɔɔra a jɔ mō a na-n donti bɔɔ dɔbara ɔɔ yi hanana. Khilōbuu hanane gaa ɔɔra caalera fev yāale dabɔɔke cɔka ukha na tini kɔɔere a teguu a na-n ju naa.

Thāgbaa sebe dakha n mure haandaa: Thāgbaa yāalla gi the di bir gbebi sar bir kuune khaake asɔ sopugosɔ kɔɔ kuenti.

Dabɔɔke si dēenti asɔ ha pe Jeju Kirisitira na dakha taa thomaake cɔenti kɔkɔ thurɔra, Thāgba n faare asɔ sopugo dapaara. Ga do gele dɔbara ga.

Si a-n curre du jo mē, du the mō a cuv sint di si do ɔ bisāsɔ. A-n tee ser di do sar thure. Du do gele hana si hue di sa-n ur kha na ɔr dɔwɔlɔv koo. Di si hana tu jur ɔ bɔ jura na ɔ bɔ fura. Du do wo, si ‘ler ɔ kprese a ha dakha ɔ nyōkɔkɔe buɔnɔni gi hana si ha yōlle asɔ gbobira, na asɔ maaraake n fuɔn sint. Gi-n ha ser dakha ‘lar di sa kēkerena ha kuere fevuke si-n caanani dɔwɔlɔv koo. Na mō si hanant Thāgba di do sar thure ha pe tu jur guke n nenani di wi biel sa ‘ler lēle thīeeke dɔnni yire khorr.

2. Khilōbuu kurrake dɔnni jære Ulfē Phaara

Ka paaruke tōtɔn para, si hune liir balanyɔ verse Thāgbaa sebera ka, si-n caanani thumu bireeke dɔnni khilōbuu”. Jāa sebera dakōfū 14 verse 18ra ka Jeju sont:

“Ma faa ni di na do khilōbiə’, ma bire na ī ani pa”.

Thumu beeke Jejuu thumura gi the ke a munt ɔ kpākpāadarara. Du na wɔlni gi do wi kpaare thurɔra. Jeju jire gbobi gire na danani di ger dɔ nɔɔ di yaal a gbebi ɔ kpākpāadara gureraake na danaani.

Si punone gba kɔiere sa ji mō ɔ kpākpāadara na gbobini na pɔna dabɔke wa yuni mōke Romē sɔrase na-n gaarni Jeju, wa-n kpoora, wa-n beesuv, a dana khir kuku thurɔra.

Kpākpāadara kɔɔ kpaane Jejura a dana yena yēther. Wɔ toore kha na ɔr. Si bɔɔ daan di wa hunɔnaa, gi dor bī ber kōfū waa khorr.

Di Jeju gbaar thī caakera da-n miēna mō bɔsaan n ‘leenti ɔ kōfūsɔ sa ha dɔbara dɔphā aa ji ka a hana. Di kpākpāadara, mō Jejuuke dɔnni awɔ durdaar na hanla. Ha pere punone pi wi. Wɔ punone dakha wa hana tu ji dēe paar fiuvraaka’, si ka paaraake a mure thuma gi do nɔɔ a ha wɔ ‘lar. A-n yāale a gbebi wɔ fo si gire teanani gi dana n dā.

Mō dɔ nɔɔ di Jeju na-n gbebi ɔ kpākpāadara gureraake na danani?

Aa bana yi bɔ puu na halaa ga. Wa caanane dakha fifilɔleekɛ na khe warni durake the paar na yɔa'. A yɛrɛ di kpākpāadara na har dɔbara a na hona khilōbiike fāga 'leenɩ. Kɛ na hanani kpter dɛɛ paara. Di ger dɔ nɔɔ di Jeju so aa: A gi ha mɔnake si una faa wi dɔbara wi ho khilōbiɔ'.

a) Ulfereelera kur

Jeju thare sobɔ kōtuna yenyɔraake baale na harɔna'.

Cacadaa khir ur thumu. Jeju jure di Thāgba na urvure khirera. Mɔna si kɔɔ yɛni di Jeju muna cast. Ma bire na ī ani pa. Di gerra dɔ gure kɔɔ danani. Wi kpaani kuku thurɔra pi jumast wire, Jeju nunane ɔɔbara ɔɔ kpākpāadara, di un hanane yire khorr. A tɔr a pɔ war mɔna a kɔɔ so warni. Kpākpāadara na ho khilōbii bā, si wi bire wo a hana awi Kōtɩ.

Di ni ye ke balanyɔdaake sa tharni sobɔr guke telene suni fev.

Si jure di Jeju ɔɔɔke a urni a the khirera pi, aa gba bɔɔ 'lo na ɔɔ kpākpāadara ga. Si a juune Thāgbaa dɔɔ. Di dakha a ulfenane ɔɔ kpākpāadara aa: lna 'laare bubul kpu, ke dɔni sobɔ thue. Di ulfereelera daan Pātikoti wire. Ga wirɔle a 'laa ɔɔ Thu Phuu egtɩjura.

b) Thāgbaa Thu

Thueelera ame gi? Di mɔ dɔ nɔɔ di ɔɔda telɛ si?

Gureki ca thumutke Jā kherenani tutugo buɔɔ thumu thueelera wi-n wure aa: Parakile kiru dɔɔn Thue guke n unani di bul, ureeke hanani bul yāale, gi dɔ nɔɔ a na-n haa file, a na-n bulnɔɔ, ke dakha na thɔaani ado a na jul kul paar.

Jejuu billo mɔ a-n muni di una thɔnane Thu Phuu ha pedarara, A gbaar thumu bireeke (parakile) a nunana di tibil guke na 'laaneni bulle na fil dure na ha yɔl thuma.

Anye telene si?

Thāgbaa thethe jire di ani yi hana ke thura hinone thul kena na khi kpalaso. Di a jire dakha di, asi diwulu koo yi hana hinone ha kuere na nwe. Di a jire dakha di si punone na bul kha gbe dibara mō khilōbii hani dibara a hana fāga ga, ke dakha na jeni paar na pōa'. Sira ke omuna ado ni pere Jeju haar, ni hanane tu jurile. Na ha dibara kpurake mō khilōbuu hana. Gidoni Thāgba na ha kha na nere. Na o Thu Phuurō, a na toona ner khorr.

Si, si gba thī nro bōnke na bulo suni di sa ju Thu Phuu thō asi yirō ke thura.

Si kperena tibil jōjōoke hani ani thithun dureni hoto ro vurre hani ani du. Ado tibil yāale a dur hoto ro vurre do a kana hoto ro co lakol. Dabōoke si lononi, ado dur bōole dā. Durdaa biel toore a khunō si durdaarte hale a na-n bul si bōraale. Asi hoto ro vir dur bōole, o n ne sar mō hoto ro vurre n hani na dakha jōfūsōoke hani huera. A-n khe sare mō sa-n jalni a na dā dikhāa bō, di do si n li agibo do kheluu, mō si teenani si cue gi-n bul si dakha jirō. A-n ha ser 'lar bō puurō da-n ju mēna si mō si teenani sa-n jre cuu ga-n bōr.

Di ado mō Thāgbaa sebe soni gi Thāgbaa Thu Phuurō, khorr a too ha pedarara. A na-n duru, a na-n haa ha yōle, a na-n haa 'lar. Na dakha a-n ni sare thul kenaake si punoni caana, a punone dakha a naar si, ado si dure.

Thī kōtnaake duon, si je di Thāgba n toore khorr na sere. Asida bō a-n yaal. Mōna gi hani na kuun nō kuedaari billo, mō a na punone na ur dibara si agado o 'walākhāa nyō gbegbel a fu si da-n kpaaraa gaaga.

Mō sa purni nīke, si dure a je mō Thāgbaa Thu n dur suni file.

Bō jōjōra Thāgbaa Thu n muna ser di the Thāgbaa sebera. Thāgbaa Thurō dor sobō Thue mōke si kōo soni. Kiru duon a na dur si, di ga khokhia a na ha kpu na gre Kōtī n muni o sebera ga. Thāgbaa thu n

---

bul ser di sa ju Thāgbaa sebe. Thāgbaa Thu n thoo ser da-n per versesoraake na bulo sini asti ntwera. Thāgbaa Thu gbaar Thāgbaa sebe da-n durna si, da-n hana si ha yole da-n thoonna si, di ga-n me kha na mo asti thi yaal hani.

Liir si-n ju kuv diphā obooke si-n deeni asti ha pe Jeju Kiritira sa ho khilōbiike hani dbara, ke wɪ boni faa bā. Si, Thāgbaa ka ha kha na sere. Thāgbaakera duon Bikuuni na Thāgbaake doni dakha Thu Phuu har kha na sere. Si aa hana faare a na faa sa.

Si-n kākare sobo caaraakera gi do dakha, si fer waa fōo asti maaraake fuon suni, di asti tu jura bire ado daphaa.